

XIII. YERLEŞİM ALANLARI VE NÜFUS

XIII.1 YERLEŞİM ALANLARI VE ÇEVRE

Çevre sorunlarını en şiddetli biçimde yaşayan kesim, kuşkusuz nüfus yoğunluğunun barındığı ve sanayi kuruluşları bakımından zengin kentlerin insanlarıdır. Ülkemizde genel olarak artan nüfusun yanında kırsal alanlardan kentlere doğru olan nüfus göçü, belirgin bir biçimde sürmektedir. Öte yandan son yıllarda hızlanan toplu konut inşaatları yeni yerleşim yerlerinin açılmasına yol açmaktadır. Böylelikle kentler hızla genişlemekte ve bir yandan gecekondu mahalleleri, diğer yandan büyük ve çok katlı yapılar, geniş yollar ve sanayi kuruluşlarıyla belirgin bir değişime uğramaktadır.

Kentlerde bu gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan önemli sorunlardan biri de doğal ortamlar üzerindeki baskının artmasıdır. Doğal ortamlar üzerindeki baskı, gerek doğal alanlar ve tarım arazilerinin yapılarla örtülmesi ve gerekse ortam kirlenmesinin zararlı etkilerine bağlı olarak ortaya çıkmakta ve dolayısıyla giderek yoğunluk kazanan yapay bir yaşama ortamının oluşmasına yol açmaktadır. Oysa insan; soluduğu hava, içtiği su ve hayvansal ve bitkisel besinlerle doğaya bağımlı bir varlıktır. Bu bakımdan diğer canlılarla doğa ile dengeli bir etkileşim içinde olması gerekir. İşte bu nedenledir ki insan yaşama ortamını kendi istekleri doğrultusunda değiştirirken, doğadan kopmamaya ve doğa ile karşılıklı ilişkilerinin sınırını korumaya özen göstermektedir.

Ekolojik ilişkilerin göz ardı edildiği kentlerde, doğal alanların giderek azalması sonucunda iklim ve toprak koşulları değişmekte ve bunun yanı sıra konut, sanayi ve taşıtlardan kaynaklanan zararlı maddelerle (toz, kükürt dioksit, azot oksitleri, klor asidi, hidrokarbonlar vb.) yapay bir yaşama ortamı oluşmaktadır. Bir başka deyişle yapay karakterde tipik "Kent Ekosistemi" oluşmaktadır. Kent iklimi temelde yeni yeşil alanların oluşumunu ya da devamını sınırlayan bir faktörler kompleksi ortaya çıkarmamasına karşın, kirlenme olayları aynı zamanda hem yeşil alan oluşturulmasını hem de mevcut yeşil alanların sağlıklı kalmasını engelleyici etkiler yapmaktadır. Bu bakımdan gerek yanlış ve yoğun yapılanma gerekse topografik koşullar nedeniyle hava karakterlerinin durgunlaştığı yerlerde, yeşil alanların kurulmasında güçlüklerle karşılaşılabilir.

Yeşil alanların insan sağlığı açısından önem taşıyan ekolojik işlevlerini yerine getirebilmeleri öncelikle, kendi yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olan temiz havanın varlığına bağlı bulunmaktadır. Bu bakımdan makro ya da mikro düzeyde gerçekleştirilecek kent içi ve çevresi planlama ve uygulama çalışmalarında, söz konusu hususların önemle göz önüne alınması gerekmektedir.

Kentlerde yeşil alan oluşturulmasında başarıya ulaşmak için temel koşul bitki ve ortam koşulları arasındaki ekolojik ilişkileri ortaya koyacak bir değerlendirmenin yapılabilmesidir. Bu yönde yapılacak sağlıklı bir ekolojik değerlendirme, mevcut ortam koşullarına, uyum sağlayabilecek bitki türlerinin doğru olarak seçimini sağlar. Bunu gerçekleştirmek ise bitki türlerini yetiştirme ortamı isteklerinin bilinmesi ile sağlanır. Bu bakımdan mevcut kentlerde yapılacak yeni düzenlemelerde ve yeni kurulacak kentlerde sağlıklı bir yaşam ortamının oluşturulması, kent plancılarının, mimarların ve peyzaj mimarlarının yanında ekolog ve meteorologların da katkılarına yer veren kombine bir planın yapılıp uygulanması ile mümkündür.

Türkiye’de yerleşme, yerleşme dokusu, yerleşmelerin nüfus miktarı ve sahip oldukları ekonomik olanaklar, coğrafyanın sunduğu fiziksel ortam koşullarına büyük ölçüde bağlıdır. Yerleşmeleri ilgilendiren yapısal ayrıcalıklar salt fiziksel ortam koşullarını da bağlanamaz . Doğal ortamın sunduğu olanakları, yerleşme ve ekonomik uğraşı biçimi açısından değerlendiren, yönlendiren ve değiştiren insan faktörü dikkate alınmaksızın ortam yapısını kavramak olanaksızdır.

Hızlı kentleşme sürecinin yarattığı sorunların çözümlenemediği, kır ve kent ilişkilerinin nesnel boyutlarının belirlenmesinde ilkelerin konulamadığı ülkemizde, kent yerleşmelerinin kontrolsüz bir gelişim ve değişime terk edildiği malumdur. Bu bağlamda kentlerimiz nüfus yığılmalarının oluştuğu birimler konumundadır.

Türkiye’de kırsal ve kentsel yerleşmelere ilişkin yapıyı yansıtacak verilerin, bazı monografik çalışmalar dışında yeterli düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Bölgesel, bölümsel ve yöresel bazda aktarılacak bilgiler, yetersiz sayıdaki bilimsel çalışmaların dışına çıkamamakta ve mevcut veriler ancak çok genel ölçüde değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Ülkemizde şehirlerde bulunan nüfus, köylerde bulunan nüfusa göre çok büyük bir hızla artmaktadır. 1990-2000 döneminde şehirlerde bulunan nüfusun yıllık artış hızı binde 26,8 iken köylerde bulunan nüfusun yıllık artış hızı binde 4,2’dir. 1995 yılında 34,4 milyon olduğu tahmin edilen kentsel nüfusun, 2000 yılı sonunda 44 milyona ulaşarak toplam nüfusun yüzde 66,9’unu oluşturduğu görülmektedir.

1995 yılında 254 olan kentsel yerleşme birimlerinin 2000 yılında 309’a ulaşacağı, bu yerleşme birimlerindeki nüfus artışının yaklaşık 8,9 milyon olacağı tahmin edilmektedir. 1950’lerde hızlanmaya başlayan kentleşme olgusu, büyük kentlerde yığılmalara neden olmuş, dengeli bir kentsel dağılım oluşamamıştır. Bu durum, önemli sosyal ve ekonomik yapı değişikliği sorunlarına ve hızla artan kentsel yatırım ihtiyaçlarına yol açmıştır.

İstihdam, altyapı ve toplumsal hizmet imkanlarının yetersizliği ve bireylerin büyük ölçekte bilgi, beceri ve ekonomik alanlardaki sınırlılığı, kentsel yörelerde kuralların ve değer yargılarının aşınmasına yol açmaktadır.

Fiziki planlama bağlamında bütüncül bir yaklaşım sağlanamamış, kısmi yaklaşımlar ise çoğu kez gerektiği ölçüde uygulamaya aktarılamamıştır.

Kentsel nüfus gelişmeleri ile ilgili bilgiler **Tablo:XIII.1**’de verilmektedir. Tablonun incelenmesinden de görüldüğü üzere 1995 yılında 34,4 2000 yılında 44,0 milyon olan kent nüfusunun 2005 yılında ise 54,7 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Yine aynı şekilde 1995 yılında yüzde 56,9 2000 yılında yüzde 64,9 olan kent nüfusunun toplam nüfus içindeki payının ise 2005 yılında yüzde 78,0 olacağı beklenmektedir.

VIII. BYKP’ da yerleşme ve şehirleşme ile ilgili olarak tespit edilen amaçlar, ilkeler ve politikalar aşağıdaki şekilde özetlenmektedir.

VIII. Plan döneminde şehirleşme hızının , yıllık ortalama yüzde 4,75 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2000 yılında 44,0 milyon olan kentsel nüfusunun,

2005 yılı sonunda 54,7 milyona ulaşarak toplam nüfusun yüzde 78'ini oluşturması beklenmektedir.

Tablo:XIII.1 Kentsel Nüfus Gelişmeleri

	1995	2000	2005 (1)	Yıllık Ortalama Artış Hızı (%)	
				1995-2000	2000-2005
Toplam Nüfus (Bin Kişi)	60.500	67.803	70.222	1,53	1,46
Kent Nüfusu (Bin Kişi)	34.447	44.006	54.703	4,70	4,75
Kent Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Payı (%)	56,9	64,9	78,0		
Kent Sayısı	254	309	345		
(1) Tahmin					

Kaynak: DPT, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000.

2005 yılında kentsel yerleşme birimlerinin 345'e ulaşacağı, bu yerleşme birimlerindeki nüfus artışının yaklaşık 11,4 milyon olması beklenmektedir.

Hızlı kentleşme ve sosyal değişimin yaşanmaya devam edeceği Plan döneminde, kültürel yozlaşmaya ve değer yargılarındaki aşınmaya fırsat vermemek amacıyla milli kültürün temel belirleyiciliği çerçevesinde kent ve kentlilik kültürünün oluşturulmasına dönük çalışmalar yapılacaktır.

Uluslararası düzeyde yeterli altyapıya sahip ticari ve mali merkezler oluşturulacaktır. Kentsel altyapı geliştirilecek, kentlerin karakteristik kültür dokuları ve turistik özellikleri korunacaktır.

Uygulama birimlerinin nitelikli elemanlarla teçhizi desteklenecek, denetim mekanizmalarının yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi sağlanacaktır.

Kentlerimizdeki sosyal ve teknik altyapı yatırımlarını gerçekleştiren kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanacaktır.

Kamu tasarrufunda bulunan alanların tespiti ve planlaması işlemlerine hız kazandırılacaktır.

Yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi ve istihdam açısından önem taşıyan organize sanayi bölgelerinin yurt sathına yaygınlaştırılmasına özen gösterilecek, sanayileşmenin kentsel gelişmeleri olumlu etkilemesi amacıyla, orta büyüklükteki kentlerde alt yapısı hazırlanmış sanayi bölgeleri geliştirilecektir.

Hukuki ve kurumsal düzenlemeler olarak fiziki planlamayı bir bütün içinde kavrayacak mevzuatın geliştirilmesi, fiziki planlama alanında faaliyette bulunan yatırımcı kurum ve kuruluşlar arasında, eşgüdüm sağlanmasına ilişkin esas ve usullerin belirlenmesi yönünde çalışmalar yapılması, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun işleyişini düzenlemeye yönelik gerekli mevzuat çalışmasının yapılması gibi hususlar yer almaktadır.

XIII.1.2 Konut

Planlı dönemde devam eden nüfus artışı, göç ve şehirleşme hızına bağlı olarak ortaya çıkan çarpık şehirleşmenin en büyük göstergesi olan konut sorunu, ekonomik ve sosyal politikalar açısından önemini devam ettirmektedir.

VII. Plan döneminde inşa edilen konut sayısının 1,3 milyon civarında olduğu tahmin edilmekte olup, bu dönem için ihtiyaç olarak belirlenen 2 540 000 rakamının çok altında kalınmıştır. Aradaki farkın kaçak yapılaşma ve gecekondu ile kapandığı tahmin edilmektedir. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kaynaklarından 1995-1999 döneminde kredilendirilen konutlardan 185 379'u tamamlanmıştır. Bu, inşa edilen konut sayısının yüzde 14'üne karşılık gelmektedir. TOKİ kaynakları bugüne kadar daha çok konut finansmanına tahsis edilmiş olup, kaynakların altyapılı arsa üretimine yönlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Konut ihtiyacının karşılanamaması, açığın ruhsatsız yapılaşma ile kapatılmasına yol açmaktadır. 1984 yılından bu yana bina sayımı yapılmamasından kaynaklanan veri eksikliği dolayısıyla yapı ve kaçak yapı stoku hakkındaki bilgiler sınırlı kalmaktadır.

Kaçak yapı stokunun yaklaşık 2 milyon civarında olduğu tahmin edilen üç büyük kente ilave olarak tüm ülkedeki bu tür yapılaşma kentlerin yapı ve çevre kalitesini bozmakta, denetimsiz yapı stoku özellikle sel, deprem, yangın gibi felaketler karşısında alınması gereken önlemleri zorlaştırmaktadır.

VIII. BYKP' da konut ile ilgili olarak tespit edilen amaçlar, ilkeler ve politikalar şu şekilde tespit edilmektedir.

VIII. Plan döneminde, nüfusu 20 000 ve üstü olan yerleşme yerlerinde demografik gelişmelerden doğacak yeni konut ihtiyacı 2 174 000 adet olacaktır. Yenileme ve afet konutları olarak birikmiş ihtiyaç dahil, her yıl 72 200 olmak üzere, beş yılda toplam 361 000 konutun yapılması gerekmektedir. Bu durumda, Plan döneminde kentleşme ve nüfus artışı ile yenileme ve afetten kaynaklanan toplam konut ihtiyacı 3 075 000 adettir.

Konut üretimini ve sahipliğini teşvik etmek ve alt gelir gruplarının konut sorununu çözmek amacıyla alternatifli finansman modelleri geliştirilecektir.

Kentsel alanlarda bilimsel esaslara dayalı planlara göre, arsa sunumu ve düzenli yapılaşmayı sağlayacak yöntemler ile etkin denetim ve yönetim biçim ve araçları geliştirilecektir.

Kentlerdeki barınma sorununa sağlıklı bir çözüm getirilmesi amacıyla kamu kaynakları altyapısı hazır arsa üretimine yönlendirilecektir.

Kaçak yapılaşmayı ve gecekondu yapımını önleyici tedbirler alınacaktır. Yapı üretiminde kullanılan inşaat malzemelerinin standartlara uygunluğu üretim aşamasında etkin olarak denetlenecektir. Konut yapım sürecinde kalite kontrol yöntemi geliştirilecek ve uygulaması yaygınlaştırılacaktır.

Konut üretiminde yapı ve çevre kalitesi artırılacak, tarihi, doğal dokunun, sosyal ve kültürel değerlerin korunacağı, sağlıklı, güvenli, kaliteli ve ekonomik konut ve çevrelerin oluşturulabileceği yapı ve çevre standartları geliştirilecektir.

Hukuksal ve kurumsal düzenlemeler olarak konut arz ve talebine yeterli kaynak sağlamak üzere sermaye piyasası içinde faaliyet gösterecek konut kredisi açabilecek kurumlar oluşturulacak ve bankalar sistemi bu amaçla yeniden düzenlenecektir. 3194 sayılı İmar Kanunu, gecekondulaşmayı caydırıcı ve önleyici tedbirleri etkin olarak içerecek şekilde yeniden düzenlenecektir. İmar planlama ve uygulamasında sorumluluk, denetim ve yaptırım kriter ve süreçleri AB standartları ile uyumlu hale getirilecektir.

Kentleşme ve sorunları ile ilgili olarak yerel yönetimler esas sorumlu olmakla birlikte, merkezi yönetimde gerekli kurumsal ve hukuki altyapının hazırlanması, denetim mekanizmalarının kurulması yönünde düzenlemeler yapılacak, bu amaçla şehirleşme ve konuttan sorumlu bir bakanlık kurulacaktır.

XIII.1.3. İçme Suyu; Kanalizasyon ve Arıtma Sistemleri

Sosyal ve ekonomik gelişme ile birlikte yaşam standartlarının yükselmesi, kişi başına içme ve kullanma suyu ihtiyacını da artırmaktadır.

Hızlı nüfus artışı ve köyden kente göç plansız yapılaşmaya yol açmakta, alt yapı tesislerinin yapımını zorlaştırmakta ve maliyetlerini artırmaktadır.

Kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanamadığı için su kaynaklarından verimli bir şekilde yararlanılamamaktadır. Temel işlevi içme suyu ve kanalizasyon tesisi yapımı olmayan kuruluşların alt yapı yatırımları yapması maliyetleri yükseltmektedir.

Yasal olamayan su tüketimi, tesislere verilen zararlar, kanalizasyon şebeke bağlantılarında ve dışarjlarındaki tekniğine uygun olmayan uygulamalar içme suyu ve kanalizasyon tesislerinin etkin kullanımına engel olmaktadır.

Kişi başına tüketilebilir su rezervinin 1 000 m³'ün altında olan ülkelerde önemli su sorunuyla karşılaşılacağı dikkate alındığında , Türkiye su zengini bir ülke olarak değerlendirilmemektedir.

Belediyelerin içme suyu ve kanalizasyon altyapısıyla ilgili bilgiler **Tablo:XIII.2**'de verilmektedir.

VIII. BYKP' da içme suyu, kanalizasyon ve arıtma sistemleri ile ilgili olarak tespit edilen amaçlar, ilkeler ve politikalar aşağıdaki biçimde özetlenmektedir.

Yeterli ve sağlıklı içme suyu sağlanması için eksik olan atık su altyapısının tamamlanması esastır.Yer altı ve yerüstü su kaynaklarının kirlenmeden önce korunması sağlanacak ve atık suların arıtıldıktan sonra tarım ve sanayide kullanılması özendirilecektir.

Etkili su kullanımı, altyapı tesislerinin ve su kaynaklarının korunması konusunda toplum bilinçlendirilecek ve su israfını önleyici eğitim programlarının yazılı, sözlü ve görsel basında yer alması sağlanacaktır.

Tablo:XIII.2 Belediyelerin İçme Suyu ve Kanalizasyon Altyapısı

	1995	2000 (1)
İçme Suyu , Kanalizasyon ve Arıtma Tesisi		
Toplam Belediye Sayısı (Adet)	2 802	3 227
İçme Suyu Şebekesi Olan Belediye Sayısı (Adet)	1 695	2 359
İçme Suyu Arıtma Tesisi Olan Belediye Sayısı (Adet)	126	143
Kanalizasyon Şebekesi Olan Belediye Sayısı (Adet)	279	314
Atıksu Arıtma Tesisi Olan Belediye Sayısı (Adet)	115	129
Toplam Temin Edilen İçme Suyu		
Yüzey Suyu (hm ³)	1 274	1 759
Yer Altı Suyu (hm ³)	1 936	2 533
Büyükşehir Belediyeleri Ortalama Kaçak Oranı (%)	47	37 (2)
Bütün Belediyeler Ortalama Kaçak Oranı (%)	40	32 (2)

(1) Tahmin, (2) 1997 Yılı

Kaynak: DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000.

İçme suyu hizmetlerinden yararlananların bu hizmetleri kesintisiz, yeterli ve kaliteli bir biçimde, bedeli ödenmek koşuluyla sağlayabilmeleri güvence altına alınacak, tüketicinin korunmasına özen gösterilecektir.

Altyapı sektöründe görev yapan kuruluşlar arasında etkin koordinasyon sağlanacaktır. Belediyeler, doğal afetlerde altyapı şebekelerinde meydana gelecek hasarlara karşı kısa sürede içme suyu temini ve atıkların bertarafı için eylem planları geliştirecektir.

Kaçak su kullanımının önlenmesi için etkin denetim yapılacaktır, şebeke kaçaklarının azaltılması amacıyla haritalar çıkartılacak, büyük şehirlerde Veri Toplama ve Gözetimli Denetim Sistemine geçilmesi sağlanacaktır.

Kentleşmenin ve yükselen yaşam kalitesinin artmasına paralel olarak kentsel altyapı yatırımlarına ayrılan kaynak artırılacak, mevcut ve yapımı devam eden tesislere eldeki kaynakların rasyonel dağılımını sağlamak için yeni yatırımlarda Yap-İşlet veya YİD modellerinin uygulamaya geçirilmesi teşvik edilecektir.

Hukuki ve kurumsal düzenlemelerde ilgili olarak su kaynaklarının geliştirilmesi, kullanılması ve korunması ile ilgili hukuki bir düzenleme yapılacaktır.

Su ve atıksu standartları AB standartlarına göre yeniden belirlenecektir. 167 sayılı Yeraltı Suları Yasası, yeraltı sularının korunması için kaçak kullanımlara karşı caydırıcı hükümler içerecek şekilde güncelleştirilecektir. İller Bankası Genel Müdürlüğü yeniden yapılandırılacaktır. Özelleştirme, Yap-İşlet ve YİD modellerinin yerel yönetimlerde uygulanmasını yaygınlaştırmak amacıyla gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

XIII.1.4. Katı Atık Yönetimi

Ekonomik ve teknolojik gelişme, nüfus artışı, hızlı kentleşme ve doğal kaynakların tüketimi katı atık miktarının giderek artmasına yol açmaktadır.

Ülkemizde kişi başına günde yaklaşık 0,7 – 1,0 kg oranında evsel atık üretildiği tahmin edilmektedir. Ancak, projelerde kullanılan katı atık miktar ve niteliğine ilişkin

verilerin eksik ve hatalı oluşu, katı atıkların yönetiminde, özellikle de geri kazanım ve bertarafı konularında yanlış tercihlere ve uygulamalara yol açmaktadır.

Katı atık yönetiminde ulusal düzeyde uygulamaya yönelik bir politika oluşturulamamıştır. Bu durum belediyelerin pahalı ve yanlış teknoloji seçimlerine neden olmaktadır.

VIII. BYKP’ da Katı Atık Yönetimi ile ilgili olarak tespit edilen amaçlar, ilkeler ve politikalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Evsel nitelikli katı atıkların bertarafında, yatırım ve işletme maliyetleri göz önüne alınarak en uygun yöntem tercih edilecektir.

Evsel nitelikli katı atıklar içindeki tekrar kullanım değeri olan maddelerin ekonomiye kazandırılmasında kaynağında ayrıştırma yöntemi uygulanacak ve hane halkı bilgilendirilecektir.

Evsel nitelikli katı atık yönetiminde kaynakta ayrıştırma, toplama, taşıma ve geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak değerlendirilecektir.

Büyükşehir belediyelerinde, katı atık yönetimi hizmetinin tek elden planlanması ve uygulanması sağlanacaktır.

Tıbbi ve tehlikeli atıklar ile kullanılmış yağ, araç lastiği, pil gibi özel atıkların güvenli şartlarda toplanması, taşınması, bertarafı ve denetlenmesi sağlanacaktır.

Hangi amaçla olursa olsun, her türlü atık ve artığın yurt içine girişi engellenecektir.

Hukuki ve kurumsal düzenlemelerle ilgili olarak katı atık yönetimi ile ilgili mevzuat yeniden düzenlenecektir. Büyükşehir belediyelerinde, katı atık yönetimi hizmetinin tek elden planlanması ve uygulanmasını sağlamak üzere Büyükşehir Belediyesi Yasası’nda gerekli değişiklik yapılacaktır. Tıbbi, tehlikeli ve özel atıklarla ilgili mevzuat, bu atıkların güvenli şartlarda toplanması, taşınması, bertarafı ve denetlenmesini sağlamak amacıyla yeniden düzenlenecektir.

XIII.1.5. Kent İçi Ulaşım

1999 yılında kişi başına kent içi motorlu taşıt yolculuk üretim katsayısı ortalama 0,7 olarak alındığında, günde yaklaşık 29 milyon kent içi yolculuk yapıldığı tahmin edilmektedir.

Kent içi ulaşımında arazi kullanım ve ulaşım planları uyumunun sağlanmaması, teknik ölçüt ve standartların oluşturulmaması hizmet düzeyinin yükseltilmesini engellemektedir.

Trafik kazalarının sebep olduğu can ve mal kaybının boyutları göz önüne alınarak, kent içi ulaşımında güvenlik konusunda etkili, yaygın, sürekli ve yoğunlaştırılmış bir eğitim programı uygulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Kent içi ulaşım döñük yetki, sorumluluk, örgütlenme, finansman ve mevzuatla ilgili sorunlar büyüyerek devam etmekte olup, ulusal standartlar ve politikalar yeterince geliştirilememiştir.

Büyük ölçekli kent içi ulaşım yatırımlarının etkin olarak değerlendirilmesi ve denetlenmesi yapılamamaktadır.

Kentsel gelişmelerin toplu taşıma sistemleri ile bütünleştirilememesi özel araç kullanımını artırmaktadır.

VIII. BYKP’ da Kent içi ulaşım ile ilgili olarak tespit edilen amaçları, ilkeleri ve politikaları aşağıdaki biçimde özetlemek mümkündür.

Kent içi ulaşım döñük yetki, sorumluluk, örgütlenme ve mevzuatla ilgili sorunlar giderilecektir.

Kent içi ulaşım kent planlı gelişmesine uygun bir yapının gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

Kent içi ulaşım projelerinin gerçekleştirilmesine yönelik finansman modelleri ile kent içi ulaşım güvenliğini sağlamak üzere yaygın eğitim programları geliştirilecektir.

Toplu taşıma hizmetlerinin erişilebilirliği ve kalitesi yükseltilecektir. Belli büyüklüğün üzerindeki kentlerde ulaşım ve trafik planları hazırlanacaktır.

Kentsel ulaşım altyapısında, hizmet düzeyi dikkate alınarak, uygulanacak ilke ve standartlar bilimsel ölçütlere göre belirlenecektir.

Raylı sistem projeleri öncelikle nüfusu 1 milyonun üzerindeki kentlerdeki yüksek yolculuk taleplerinin olduğu hatlarda yapılacaktır.

Kent içi ulaşım kent taşımacılığından daha etkin faydalanmak üzere gerekli tedbirler alınacaktır.

Hukuki ve kurumsal düzenlemeler olarak kent içi ulaşım döñük yetki, sorumluluk ve örgütlenmeye ilişkin yasal düzenlemeler yapılacaktır. Kentlerin özellikleri ve nüfus büyüklüklerine göre kapsam ve yöntemleri açısından farklılaşan ulaşım ve trafik planlarının hazırlanması için gereken yasal düzenleme gerçekleştirilecektir. Kentsel karayollarının standart ve teknik tasarım ilkelerini belirlemek üzere gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.

XIII.1.6. Kırsal Altyapı

Kırsal altyapı oluşturulması kapsamında; toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik tarımsal altyapının yaygınlaştırılması, kaynakların yönetimi ve etkin kullanımına dair çalışmalar yapılması önemini korumaktadır.

Bu çerçevede; 2000 yılı sonu itibarıyla toplam kamu sulamalarının 3,7 milyon hektara ulaşması ve halk sulamaları ile birlikte , ekonomik olarak sulanabilir 8,5 milyon hektar alanın 4,7 milyon hektarının sulanabilir hale gelmesi beklenmektedir.

Sulanan alanlarda verim artışı sağlamaya yönelik faaliyetler kapsamında arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri yatırımlarına öncelik verilerek, 1999 yılı sonu itibarıyla 277 bin hektarı toplulaştırmalı olmak üzere toplam 944 bin hektar alanda hizmet gerçekleştirilmiştir. Ancak toplulaştırma hizmetlerinin ülke genelinde hızlandırılarak, kapsamlı bir uygulama programı dahilinde etkin, uyumlu ve diğer tarımsal altyapı yatırımları ile koordineli yürütülmesi ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle, GAP bölgesinde yapılan ve yapılacak sulama yatırımlarının gerektirdiği toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetlerinin koordinasyonunun sağlanması ve yeterli kaynak tahsisi önem taşımaktadır.

Sınırlı olan toprak ve su kaynaklarının tahsis, kullanım ve yönetimine yönelik yeterli mevzuatın bulunmayışı doğal ve ekonomik kaynakların israfına yol açmaktadır.

Toprak potansiyelinin tespitine yönelik olarak yapılan etüd çalışmaları ön inceleme düzeyinde yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların, detaylı toprak etüdlerinin yapılması ile buna dayalı arazi kullanım planlarının hazırlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kırsal yerleşmelerde 35 014 adet köy ve 40 617 adet bağılı olmak üzere toplam 75 631 yerleşim ünitesinde 14,1 milyon kişi yaşamaktadır. Köylerin önemli bir kısmının yüksek, eğimli, engebeli sahalarda kurulmuş olmaları gelişmelerini engellemektedir. Kırsal alanda kadastral çalışmalar tamamlanamamıştır.

Kırsal alanda bulunan köy ve köy altı yerleşmelerinin tamamına elektrik ve yol hizmeti götürülmüştür. Bu yerleşmelerin % 11'inde sağlıklı, ancak yetersiz içme suyu bulunurken, % 14'ünde sağlıklı içme suyu bulunmamaktadır. Sağlıklı içme suyu bulunan kırsal yerleşmelerin % 43'ünde şebekeli dağıtım sistemi kurulmuştur. Köylerin yüzde 7,7'inde kanalizasyon sistemi bulunmaktadır.

Kırsal altyapı ile ilgili olarak VIII. BYKP' da öngörülen amaçlar, ilkelere ve politikalar şu şekilde özetlenebilir.

Tarımsal politikalar doğrultusunda dengeli, sürdürülebilir ve çevreyle uyumlu tarımsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik tarımsal altyapının, katılımcı bir yaklaşımla geliştirilmesi temel amaçtır.

Gerekli teknik ve kurumsal yapının oluşturulması ve gelişen teknolojilerin kullanılmasıyla, toprak potansiyelinin tespiti amacıyla yapılan etüd çalışmalarının, temel toprak etüdları bazında yapılmasına ve buna dayalı arazi kullanım planlarının hazırlanmasına başlanılacaktır.

Tarım alanlarının parçalanması, özellikle sulu tarım alanlarının tarım dışı kullanımı, işlemeli tarıma uygun olmayan alanlarda tarım yapılması önlenerek ve arazi toplulaştırma hizmetleri hızlandırılacaktır.

Tarımsal altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde ve yönetiminde faydalananların fikirselsel, fiziksel ve mali katılımları sağlanarak yeni yatırımlara kaynak yaratılacak ve mevcut altyapının etkin kullanımı temin edilecektir. Böylece kamunun bu alandaki yükü azaltılacaktır.

Yeterli ve sağlıklı içme suyu olmayan köyler içme suyuna kavuşturulacak, kırsal kanalizasyon şebekeleri çevre sağlığı açısından risk taşıyan yöreler ile turistik yörelerde yaygınlaştırılacaktır.

Yerleşimleri elverişsiz köyleri kendi hudutları içinde uygun bir yere taşımak ve parçalanmış köyleri birleştirmek amacıyla imar planlı altyapısı hazırlanmış cazibe merkezleri oluşturulacaktır.

Orman köylerinin kalkındırılması amacıyla aynı ve nakdi destek sağlanarak üretkenlikleri artırılacak, sosyal ve ekonomik refah seviyeleri iyileştirilecektir.

Hukuki ve kurumsal düzenlemelerle ilgili olarak yerüstü sularının tahsis, korunması, sektörel ve sektörler arası kullanımının planlanması gibi tüm hukuki boşlukları dolduracak çerçeve nitelikte Su Yasası çıkarılacaktır. Toprakların tahsisi, korunması, sınıflandırılması, sektörel ve sektörler arası kullanım ve üretim için planlanması gibi konularda tüm aksaklıkları düzeltecek ve boşlukları kapsayacak çerçeve nitelikte Arazi Kullanımı ve Toprak Koruma Kanunu çıkarılacaktır. Arazi Toplulaştırma Kanunu çıkarılarak, Arazi Kullanımı ve Toprak Koruma Kanunu ile bütünlüğü sağlanacaktır.

Tarımsal altyapı faaliyetlerinin daha etkin yürütülmesini sağlamak için, halen Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülen sulama, toprak muhafaza, arazi toplulaştırma, tarla içi geliştirme ve drenaj hizmetlerini gerçekleştirmek üzere yeni bir Genel Müdürlük oluşturulacaktır. Mahalli İdareler Kanun Tasarısının, bu kurumsal düzenleme ile uyumu temin edilecektir.

Kırsal alanda dağınık yerleşmelerin düzenlenmesini; göçmenlerin, göçerlerin ve yerleri kamulaştırılanların yerleştirilmesini sağlamak için 2510 sayılı İskan Kanununda gerekli değişiklikler yapılacaktır.

Kırsal kesimde gerçekleştirilen içme suyu, kanalizasyon ve çok maksatlı sosyal tesislerin işletme, bakım ve onarım hizmetlerinin kullanıcılar tarafından yürütülmesi için gerekli kanuni düzenlemeler yapılacağı ifade edilmektedir.

Kaynak

- 1- DPT, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000.
- 2- DPT, Nüfus Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2001.

XIII.2. TÜRKİYE'DE NÜFUS VE ÇEVRE

XIII.2.1. Nüfus ve Çevre

Ülkemizde artan nüfusun devamlı artan gereksinimlerinin sınırlı doğal kaynaklar ile nasıl dengede tutulacağı temel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfus sayısındaki ve yapısındaki değişmelerin kişilerin tüketim kalıplarındaki değişmelerle birleşmesi, doğal kaynakların yenilenebilir olma düzeyinin çok ötesinde tüketilmesine yol açmaktadır.

Nüfus ve çevre arasında karşılıklı bir etkileşim mevcuttur. Bu etkileşim sosyal ve ekonomik nitelikli ara değişkenler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Nüfusun büyüklüğü, dağılımı ve artış hızı, sosyo-ekonomik faktörler, toprak ve gelir dağılımı üzerinde etkili olmakta, bunlar da doğal kaynakların kullanımını hacim ve verimlilik olarak (üretim dönuşme oranı) etkilemektedir.

Nüfus ve tüketim talebi, yalnızca sınırlı olan doğal kaynakların aşırı kullanımına yol açmakla kalmayıp, ara değişken olan çevreye zararlı teknoloji atıklarına, kirletici çevre kullanımına, ticari istismarlara yol açmaktadır. Bu genel çerçeve içinde nüfus ve çevre arasındaki ilişkinin özeti şu formülle yapılmaktadır.

$$İ=PAT$$

İ: Çevre üzerindeki etki,

P: Nüfus,

A: Kişi başına tüketim,

T: Kişi başına tüketim için gerekli ancak çevre için sakıncalı olan teknoloji

Bu anlatımda, teknoloji ve tüketim seviyesi ne olursa olsun, kişi sayısının artmasının çevre üzerine olumsuz etkileri de artacaktır. Örneğin ülkemizde kişi başına tüketimin çevresel etkisini yüzde 5 azaltabildiğimizi ve teknolojiyi de yüzde 5 iyileştirebildiğimizi varsayarsak, toplam iyileşmenin yüzde 10 olacağı beklenir. Ancak, hızlı nüfus artışının azaltılmaması halinde 5 sene gibi kısa bir zamanda sürdürülemez tüketim eski düzeyine çıkacak ve iyileşme sıfırlanacaktır.

Nüfus artışı, kaynakların üzerinde talebi etkileyen, çevrenin bozulmasını hızlandıran ve sürdürülebilir kalkınmayı engelleyen önemli faktörlerden biridir.

Öte yandan, yaşam kalitesi, ile çevre arasında sıkı bir ilişki vardır. İnsanoğlunun yaşam kalitesi, bozduğu çevre koşullarından etkilenmektedir. Bozuk çevre koşulları sağlığı etkilemekte ve dolayısıyla sağlığa yapılan yatırımlara olan talebi de artırmaktadır.

Hızlı kentleşme ile birlikte kentlerde daha yoğun bir çevre kirlenmesi ortaya çıkmaktadır. Hızla büyüyen kentlerde sağlık ve kaliteli bir yaşam için temiz ve yeterli suyun sağlanması, havanın kirlenmesinin engellenmesi, kentsel yönetimlerin gücünü aşan finans kaynaklarına sahip olunmasını gerekli kılmaktadır. Sağlıklı bir yaşam için gerekli olan kanalizasyon gibi hizmetlerin sağlanamaması insanları sağlıklı çevrenin yarattığı hastalıklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla yaşam süresini de etkilemektedir.

Ülkemizde hızlı bir biçimde kentlerin büyümesi, kentsel gelişmenin kontrol edilmesini zorlaştırmıştır. Kentleşme türlü nedenlerle köyünü terk etmek zorunda olanların kente yığılması biçiminde olan özelliğini korumaktadır.

Nüfusa eklenen insanların ihtiyaçlarının asgari düzeyde karşılanabilmesinin gerekliliği, teknoloji den beklentilerimizi artırmakta ve bizi “nüfus taşıma kapasitesi” kavramı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Ülke ile sınırlı doğal çevrenin insan nüfusunu taşıma kapasitesi belirli bir nüfus artışını gerektirmektedir.

XIII.2.2. Mevcut Durum

Ülkemizin toplam nüfusu 2000 yılı nüfus sayımına göre 67 803 927’dir. Şehirlerde (il ve ilçe merkezleri) yaşayan nüfus 44 006 274, köylerde yaşayanlar ise 23 797 653’dir. 1927 yılında yaklaşık 13 milyon 600 bin olan nüfusumuz 73 yılda beş kat artış göstermiştir. Nüfusumuz 1927-1935 döneminde yılda ortalama 314 bin kişi artarken, 1990-2000 döneminde yılda ortalama 1 milyon 133 bin kişi artış göstermiştir.

Yıllık nüfus artış hızı 1940-1945 döneminde binde 10,6 ile en düşük seviyede iken, 1955-1960 döneminde binde 28,5 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Nüfusumuzun yıllık artış hızı 1960-1985 döneminde önemli bir değişim göstermemiş ancak 1985 yılından sonra hızla azalma eğilimine girmiştir. Yıllık nüfus artış hızı, 1980-1985 döneminde binde 24,9 1985-1990 döneminde binde 21,7 iken 1990-2000 döneminde binde 18,3’e düşmüştür. 1945 yılından sonra ilk kez 1990-2000 döneminde nüfus artış hızı binde 20’nin altına düşmüştür.

1927-1950 döneminde şehirlerde bulunan nüfusun oranı önemli bir değişim göstermemiş, 1950 yılından sonra şehirlerde bulunan nüfusun oranı hızla artmıştır. Ülkemizde şehirlerde bulunan nüfus, köylerde bulunan nüfusa göre çok büyük bir hızla artmaktadır. 1990-2000 döneminde şehirlerde bulunan nüfusun yıllık artış hızı binde 26,8 iken köylerde bulunan nüfusun yıllık artış hızı binde 4,2’dir. 1927-2000 dönemi dikkate alındığında, ülkemizde 1985 yılından sonra şehirlerde bulunan nüfusun köylerde bulunan nüfustan daha fazla olduğu bir dönemin başladığı görülmektedir. Ülkemizde şehirlerde bulunan nüfusun oranı son on yılda önemli artış göstererek 1990 yılında yüzde 59 iken 2000 yılında yüzde 64,9’a yükselmiştir.

1990-2000 döneminde yedi coğrafi bölgenin tamamının nüfusu artmaktadır. Bölgeler arasında en yüksek artış hızı Marmara Bölgesinde, en düşük artış hızı ise Karadeniz Bölgesinde gerçekleşmiştir. 1990-2000 döneminde Marmara Bölgesinin yıllık nüfus artış hızı binde 26,7 Karadeniz Bölgesinin yıllık nüfus artış hızı binde 3,6’dır. Ülke genelinde nüfusun yüzde 26’sının bulunduğu Marmara Bölgesi en fazla nüfusa sahip iken, nüfusun yüzde 9’unun bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi en az nüfusa sahiptir. Bölgeler arasında şehir nüfus oranı en fazla olan Marmara Bölgesi iken en az olan bölge Karadeniz Bölgesidir. Marmara Bölgesindeki nüfusun yüzde 79’u, Karadeniz Bölgesindeki nüfusun yüzde 49’u şehirlerde bulunmaktadır.

81 ilden toplam nüfusu en fazla olan ilk üç il sırasıyla İstanbul, Ankara ve İzmir’dir. Bu illerden İstanbul ilinin toplam nüfusu 10 018 735, Ankara ilinin toplam nüfusu 4 007 860 ve İzmir ilinin toplam nüfusu 3 370 866’dır. İstanbul ilindeki nüfus, ülke toplamındaki nüfusun yüzde 15’ini kapsamaktadır. Bir başka ifadeyle, ülkemizdeki her yüz kişiden 15’i İstanbul ilinde bulunmaktadır. İstanbul, Ankara ve İzmir illerindeki nüfusun

çoğunluğu il merkezinde bulunmaktadır. İstanbul ilindeki nüfusun yüzde 88'i il merkezinde bulunmakta iken bu oran Ankara ilinde Yüzde 80, İzmir ilinde ise yüzde 66'dır. Nüfus büyüklüğü en az olan ilk üç il Tunceli, Bayburt ve Kilis illeridir. Tunceli ilinin toplam nüfusu 93 584, Bayburt ilinin toplam nüfusu 97 358 ve Kilis ilinin toplam nüfusu 114 724'tür. Tunceli, Bayburt ve Kilis illeri toplam nüfus açısından son on yıl içinde nüfusları azalan iller arasında yer almaktadır.

Son on yılda 81 ilden 66'sının nüfusu artarken 15'inin nüfusu azalmıştır. Nüfusu azalan iller Artvin, Çorum, Edirne, Kars, Kastamonu, Kırşehir, Sinop, Sivas, Tunceli, Zonguldak, Bayburt, Bartın, Ardahan, Karabük ve Kilis'tir. 81 il içinde nüfus artış hızı en yüksek olan ilk üç il sırasıyla Antalya, Şanlıurfa ve İstanbul'dur. 1990-2000 döneminde Antalya'nın yıllık nüfus artış hızı binde 41,8, Şanlıurfa'nın yıllık nüfus artış hızı binde 36,6 ve İstanbul'un yıllık nüfus artış hızı ise binde 33,1 olarak gerçekleşmiştir. 81 il içinde nüfus artış hızı en düşük olan ilk üç il sırasıyla Tunceli, Ardahan ve Sinop'tur. 1990-2000 döneminde Tunceli'nin yıllık nüfus artış hızı binde -35,6 Ardahan'ın yıllık nüfus artış hızı binde -20,2 ve Sinop'un yıllık nüfus artış hızı binde -16,2 olarak gerçekleşmiştir.

İllerin şehir nüfus oranları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. 81 ilin 55'inde nüfusun çoğunluğu şehirlerde bulunurken, 26 ilde nüfusun çoğunluğu köylerde bulunmaktadır. Şehir nüfusu en yüksek olan ilk üç il sırasıyla İstanbul, Ankara ve İzmir'dir. Bu illerin şehirlerinde bulunan nüfusun oranı, İstanbul ilinde yüzde 91, Ankara ilinde yüzde 88, İzmir ilinde ise yüzde 81'dir. İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde şehirlerde bulunan nüfus oranı diğer illerden daha yüksek olmasına rağmen bu illerin köylerindeki nüfusun artış hızları ülke ortalamasından daha yüksektir. 1990-2000 döneminde köylerde bulunan nüfusun yıllık artış hızı İstanbul ilinde binde 81, Ankara ilinde binde 16 iken İzmir ilinde binde 14'tür. Köy nüfus oranı en yüksek olan ilk üç il Bartın, Ardahan ve Muş illeridir. Bu illerin köylerinde bulunan nüfus oranı, Bartın ilinde yüzde 74, Ardahan ilinde yüzde 70 ve Muş ilinde yüzde 65'dir. Nüfusun büyük bir kısmı köylerde bulunan Bartın ve Ardahan illerinin köylerdeki nüfusu son on yıl içinde azalmaktadır. Bu illerin köylerdeki nüfusunun yıllık artış hızı Bartın ilinde binde -17, Ardahan ilinde ise binde -32'dir.

XIII.2.3. Kırsal ve Kentsel Nüfusun Durumu

Tablo:XIII.2.1'de İllere Göre Şehir ve Köy Nüfus Nüfusları ve Yıllık Nüfus Artış Hızı verilmektedir. Tablonun incelenmesinden de görüleceği üzere 1990 yılında 56 473 035 olan ülke nüfusu 2000 yılında 67 803 927 olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılında şehir nüfusu 33 439 347 iken köy nüfusu ise 23 033 688'dir. 2000 yılında şehirlerde yaşayanların toplamı 44 006 274, köylerde yaşayanlar ise 23 797 653 olmuştur. 2000 yılı nüfus sayımına göre ortalama yıllık nüfus artışı binde 18,28 olarak gerçekleşmiştir.

İl Merkezlerinin Nüfus Büyüklüğüne Göre Sıralanışı ve Yıllık Nüfus Artış Hızı ile ilgili bilgiler de **Tablo:XIII.2.2'**de verilmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu en kalabalık il İstanbul, en düşük il ise Ardahan'dır.

Tablo:XIII.2.1 İllere Göre Şehir ve Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

İller	Sayımı Yılı 1990 (1)			Sayım Yılı 2000			(%0)		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
TOPLAM	56 473 035	33 656 275	22 816 760	67 803 927	44 006 274	23 797 653	18,28	26,81	4,21
Adana	1 549 233	1 125 149	424 084	1 849 478	1 397 853	451 625	17,71	21,70	6,29
Adıyaman	510 827	222 102	288 725	623 811	338 939	284 872	19,98	42,26	-1,34
Afyon	738 979	306 209	432 770	812 416	371 868	440 548	9,47	19,42	1,78
Ağrı	437 093	158 758	278 335	528 744	252 309	276 435	19,03	46,31	-0,68
Amasya	359 265	162 343	196 922	365 231	196 621	168 610	1,65	19,15	-15,52
Ankara	3 236 378	2 836 802	399 576	4 007 860	3 540 522	467 338	21,37	22,15	15,66
Antalya	1 132 211	602 194	530 017	1 719 751	936 330	783 421	41,79	44,13	39,07
Artvin	212 933	66 097	146 736	191 934	84 198	107 736	-10,33	24,20	-30,89
Aydın	824 816	384 711	440 105	950 757	493 114	457 643	14,21	24,82	3,91
Balıkesir	974 274	468 758	505 516	1 076 347	577 595	498 752	9,96	20,87	-1,35
Bilecik	175 797	90 471	85 326	194 326	124 380	69 946	10,02	31,82	-19,87
Bingöl	249 074	86 648	162 426	253 739	123 470	130 269	1,86	35,40	-22,06
Bitlis	330 115	144 029	186 086	388 678	219 515	169 167	16,33	42,13	-9,53
Bolu	262 919	107 551	155 368	270 654	142 685	127 969	2,90	28,26	-19,40
Burdur	254 899	129 112	125 787	256 803	139 897	116 906	0,74	8,02	-7,32
Bursa	1 596 161	1 153 007	443 154	2 125 140	1 630 940	494 200	28,62	34,67	10,90
Çanakkale	432 263	168 629	263 634	464 975	215 571	249 404	7,29	24,55	-5,55
Çankırı	249 344	104 132	145 212	270 355	141 186	129 169	8,09	30,43	-11,70
Çorum	608 660	254 272	354 388	597 065	311 897	285 168	-1,92	20,42	-21,73
Denizli	750 882	337 416	413 466	850 029	413 914	436 115	12,40	20,43	5,33
Diyarbakır	1 096 447	595 440	501 007	1 362 708	817 692	545 016	21,73	31,70	8,42
Edirne	404 599	210 421	194 178	402 606	230 908	171 698	-0,49	9,29	-12,30
Elazığ	498 225	274 045	224 180	569 616	363 274	205 342	13,39	28,45	-8,77
Erzincan	299 251	144 144	155 107	316 841	172 206	144 635	5,71	17,78	-6,99
Erzurum	848 201	400 983	447 218	937 389	560 551	376 838	10,00	33,49	-17,12
Eskişehir	641 301	477 436	163 865	706 009	557 028	148 981	9,61	15,41	-9,52
Gaziantep	1 010 396	738 245	272 151	1 285 249	1 009 126	276 123	24,05	31,25	1,45
Giresun	499 617	223 678	275 939	523 819	283 316	240 503	4,73	23,63	-13,74
Gümüşhane	168 845	59 551	109 294	186 953	77 570	109 383	10,18	26,43	0,08
Hakkari	172 479	71 522	100 957	236 581	139 455	97 126	31,59	66,76	-3,87
Hatay	1 109 754	531 707	578 047	1 253 726	581 341	672 385	12,19	8,92	15,11
Isparta	434 771	229 796	204 975	513 681	301 561	212 120	16,67	27,17	3,43
İçel	1 267 253	788 576	478 677	1 651 400	999 220	652 180	26,47	23,67	30,92
İstanbul	7 195 773	6 779 594	416 179	10 018 735	9 085 599	933 136	33,09	29,27	80,72
İzmir	2 694 770	2 137 721	557 049	3 370 866	2 732 669	638 197	22,38	24,55	13,60
Kars	355 823	130 391	225 432	325 016	142 145	182 871	-9,05	8,63	-20,92
Kastamonu	423 206	148 861	274 345	375 476	174 020	201 456	-11,96	15,61	-30,87
Kayseri	944 091	606 001	338 090	1 060 432	732 354	328 078	11,62	18,93	-3,01
Kırklareli	309 512	149 532	159 980	328 461	189 202	139 259	5,94	23,52	-13,87
Kırşehir	256 684	126 745	129 939	253 239	147 412	105 827	-1,35	15,10	-20,52
Kocaeli	920 255	579 681	340 574	1 206 085	722 905	483 180	27,04	22,07	34,97
Konya	1 752 658	963 128	789 530	2 192 166	1 294 817	897 349	22,37	29,59	12,80
Kütahya	577 905	243 151	334 754	656 903	318 869	338 034	12,81	27,10	0,97
Malatya	704 359	369 243	335 116	853 658	499 713	353 945	19,22	30,25	5,46
Manisa	1 154 418	590 374	564 044	1 260 169	714 760	545 409	8,76	19,11	-3,36
K.Maraş	894 264	407 215	487 049	1 002 384	536 007	466 377	11,41	27,47	-4,34
Mardin	558 275	249 032	309 243	705 098	391 249	313 849	23,34	45,16	1,48
Muğla	562 809	198 080	364 729	715 328	268 341	446 987	23,97	30,35	20,33
Muş	376 543	103 089	273 454	453 654	159 503	294 151	18,63	43,64	7,29
Nevşehir	289 509	112 955	176 554	309 914	136 523	173 391	6,81	18,95	-1,81
Niğde	301 691	97 286	204 405	348 081	126 812	221 269	14,30	26,50	7,93
Ordu	826 886	348 028	478 858	887 765	416 631	471 134	7,10	17,99	-1,63
Rize	348 776	134 082	214 694	365 938	205 245	160 693	4,80	42,56	-28,96
Sakarya	683 281	404 742	278 539	756 168	459 824	296 344	10,13	12,76	6,19
Samsun	1 161 207	527 362	633 845	1 209 137	635 254	573 883	4,04	18,61	-9,94
Siirt	243 435	110 221	133 214	263 767	153 522	110 154	7,98	33,13	-19,00
Sinop	265 153	86 441	178 712	225 574	101 285	124 289	-16,00	15,84	-36,31
Sivas	766 821	384 832	381 989	755 091	421 804	333 287	-1,54	9,17	-13,64
Tekirdağ	468 842	258 440	210 402	623 591	395 377	228 214	28,52	42,51	8,12
Tokat	718 738	308 999	409 739	828 027	401 762	426 265	14,15	26,24	3,95
Trabzon	795 849	331 321	464 528	975 137	478 954	496 183	20,31	36,84	6,59
Tunceli	133 584	50 799	82 785	93 584	54 476	39 108	-35,58	6,99	-74,97
Şanlıurfa	1 001 455	551 614	449 841	1 443 422	842 129	601 293	36,55	42,30	29,01
Uşak	290 398	146 809	143 589	322 313	182 040	140 273	10,42	21,50	-2,34
Van	637 433	262 562	374 871	877 524	446 976	430 548	31,96	53,19	13,84

Yozgat	578 719	209 947	368 772	682 919	315 156	367 763	16,55	40,61	-0,27
Zonguldak	653 739	235 546	418 193	615 599	250 282	365 317	-6,01	6,07	-13,51
Aksaray	330 569	144 217	186 352	396 084	200 216	195 868	18,08	32,80	4,98
Bayburt	107 330	41 295	66 035	97 358	41 356	56 002	-9,75	0,15	-16,48
Karaman	215 181	106 051	109 130	243 210	139 912	103 298	12,24	27,70	-5,49
Kırıkkale	350 360	243 378	106 982	383 508	285 294	98 214	9,04	15,89	-8,55
Batman	344 121	194 664	149 457	456 734	304 166	152 568	28,30	44,62	2,06
Şırnak	262 006	125 264	136 742	353 197	211 328	141 869	29,86	52,28	3,68
Bartın	205 834	43 662	162 172	184 178	48 002	136 176	-11,11	9,47	-17,47
Ardahan	163 731	34 038	129 693	133 756	39 725	94 031	-20,22	15,45	-32,15
İğdır	142 601	55 547	87 054	168 634	81 582	87 052	16,76	38,43	0,00
Yalova	135 121	87 032	48 089	168 593	98 661	69 932	22,13	12,54	37,44
Karabük	244 177	152 469	91 708	225 102	157 756	67 346	-8,13	3,41	-30,87
Kilis	130 198	87 219	42 979	114 724	74 985	39 739	-12,65	-15,11	-7,84
Osmaniye	384 104	237 847	146 257	458 782	311 994	146 788	17,76	27,13	0,36
Düzce	273 679	105 834	167 845	314 266	130 632	183 634	13,82	21,85	8,99

(1) 1990 Genel Nüfus Sayımının kesin sonuçları, 2000 Genel Nüfus Sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002.

Tablo:XIII.2.2 İl Merkezlerinin Nüfus Büyüklüğüne Göre Sıralanışı ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

İller	<u>Sayım Yılı</u> 1990 (1)	2000	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	İller	1990 (1)	2000	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)
TOPLAM	22 776 700	29 833 129	26,98				
1. İstanbul (2)	6 629 431	8 803 468	28,35	42. Tekirdağ	80 442	107 191	28,70
2. Ankara (2)	2 583 963	3 203 362	21,48	43. Erzincan	91 772	107 175	15,51
3. İzmir (2)	1 758 780	2 232 265	23,83	44. Karaman	76 525	105 384	31,99
4. Bursa (2)	834 576	1 194 687	35,86	45. Zonguldak	117 975	104 276	-12,34
5. Adana (2)	916 150	1 130 710	21,04	46. Karabük	105 373	100 749	-4,49
6. Gaziantep (2)	603 434	853 513	34,66	47. Siirt	68 320	98 281	36,35
7. Konya (2)	513 346	742 690	36,92	48. Kırşehir	73 538	88 105	18,07
8. Antalya (3)	378 208	603 190	46,67	49. Bolu	61 509	84 565	31,82
9. Diyarbakır (3)	373 810	545 983	37,87	50. Giresun	67 604	83 636	21,27
10. İçel (3)	422 357	537 842	24,16	51. Ağrı	58 038	79 764	31,79
11. Kayseri (2)	425 776	536 392	23,09	52. Kars	78 455	78 473	0,02
12. Eskişehir (3)	413 082	482 793	15,59	53. Rize	52 743	78 144	39,30
13. Şanlıurfa	276 528	385 588	33,24	54. Niğde	55 035	78 088	34,98
14. Malatya	270 412	381 081	34,30	55. Çanakkale	53 995	75 810	33,92
15. Samsun (3)	304 176	363 180	17,72	56. Amasya	57 087	74 393	26,47
16. Erzurum (3)	242 391	361 235	39,89	57. Yozgat	50 335	73 930	38,43
17. K. Maraş	228 129	326 198	35,75	58. Kilis	84 077	70 670	-17,37
18. Sakarya (4)	286 055	303 989	6,08	59. Yalova	65 823	70 118	6,32
19. Van	155 623	284 464	60,30	60. Bingöl	41 590	68 876	50,43
20. Denizli	203 741	275 480	30,16	61. Muş	44 019	67 927	43,37
21. Elazığ	204 603	266 495	26,42	62. Nevşehir	52 719	67 864	25,25
22. Sivas	223 115	251 776	12,08	63. Mardin	53 005	65 072	20,51
23. Batman	147 347	246 678	51,52	64. Kastamonu	51 560	64 606	22,55
24. Balıkesir	170 589	215 436	23,33	65. Burdur	56 432	63 363	11,58
25. Trabzon	161 886	214 949	28,34	66. Çankırı	45 496	62 508	31,76
26. Manisa	158 928	214 345	29,91	67. Iğdır	38 917	59 880	43,08
27. Kırıkkale	185 431	205 078	10,07	68. Hakkari	30 407	58 145	64,81
28. Kocaeli (3)	190 741	195 699	2,57	69. Düzce	65 209	56 649	-14,07
29. Adıyaman	100 045	178 538	57,90	70. Kırklareli	43 017	53 221	21,28
30. Osmaniye	122 307	173 977	35,23	71. Şırnak	25 059	52 743	74,40
31. Kütahya	130 944	166 665	24,11	72. Bitlis	38 130	44 923	16,39
32. Çorum	116 810	161 321	32,28	73. Muğla	35 605	43 845	20,81
33. Isparta	112 117	148 496	28,09	74. Bartın	31 974	35 992	11,83
34. Hatay	123 871	144 910	15,68	75. Bilecik	23 273	34 105	38,20
35. Aydın	107 011	143 267	29,17	76. Bayburt	33 677	32 285	-4,22
36. Uşak	105 270	137 001	26,34	77. Sinop	25 537	30 502	17,76
37. Aksaray	90 698	129 949	35,95	78. Gümüşhane	26 014	30 270	15,15
38. Afyon	95 643	128 516	29,53	79. Tunceli	24 513	25 041	2,13
39. Edirne	102 345	119 298	15,32	80. Artvin	20 306	23 157	13,13
40. Tokat	83 058	113 100	30,86	81. Ardahan	16 761	17 274	3,01
41. Ordu	102 107	112 525	9,71				

(1) 1990 Genel Nüfus Sayımının kesin sonuçları, 2000 Genel Nüfus Sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

(2) Büyükşehir Belediye sınırları içindeki ilçe merkezlerinin nüfusunu kapsamaktadır.

(3) Büyükşehir Belediye sınırları içindeki alt kademe belediyelerinin nüfusunu kapsamaktadır.

(4) Büyükşehir belediye sınırları içindeki ilçe merkezlerinin ve alt kademe belediyelerinin nüfusunu kapsamaktadır.

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002.

Tablo:XIII.2.3 Bölgelere Göre Şehir ve Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

Bölgeler	1990 Genel Nüfus sayımı (1)			2000 Genel Nüfus Sayımı			Yıllık Nüfus Artış Hızı (%0)		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
Toplam	56473035	33656275	22816760	67803927	44006274	23797653	18,28	26,81	4,21
Marmara	13295878	10350307	2945571	17365027	13730962	3634065	26,69	28,26	21,00
Ege	7594977	4344471	3250506	8938781	5495575	3443206	16,29	23,50	5,76
Akdeniz	7026489	4051596	2974893	8706005	5204203	3501802	21,43	25,03	16,30
İç Anadolu	9913306	6412910	3500396	11608868	8039036	3569832	15,78	22,59	1,96
Karadeniz	8136713	3337392	4799321	8439213	4137466	4301747	3,65	21,48	-10,94
Doğu Anadolu	5348512	2285798	3062714	6137414	3255896	2881518	13,75	35,37	-6,10
Güneydoğu Anadolu	5157160	2873801	2283359	6608619	4143136	2465483	24,79	36,57	7,67

(1) 1990 Genel Nüfus Sayımı'nın kesin sonuçları, 2000 Genel Nüfus sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002.

Tablo:XIII.2.4 Genel Nüfus Sayımlarına Göre Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı, Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu

Sayım Tarihi	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%0)	İl Sayısı	İlçe Sayısı	Bucak ve Köy Sayısı	Yüzölçümü Km ² (1)	Nüfus Yoğunluğu
28.10.1927	13 648 270	-	63	328	40 600	762 736	18
20.10.1935	16 158 018	21,10	57	356	34 876	762 736	21
20.10.1940	17 820 950	19,59	63	370	34 024	767 119	23
21.10.1945	18 790 174	10,59	63	396	34 063	767 119	24
22.10.1950	20 947 188	21,73	63	422	34 252	767 119	27
23.10.1955	24 064 763	27,75	66	493	34 787	767 119	31
23.10.1960	27 754 820	28,53	67	570	35 441	772 091	36
24.10.1965	31 391 421	24,62	67	571	35 638	774 810	41
25.10.1970	35 605 176	25,19	67	572	35 995	774 815	46
26.10.1975	40 347 719	25,00	67	572	36 115	774 815	52
12.10.1980	44 736 957	20,65	67	572	36 155	774 815	58
20.10.1985	50 664 458	24,88	67	580	36 031	774 815	65
21.10.1990	56 473 035	21,71	73	829	36 233	774 815	73
22.10.2000	67 803 927	18,28	81	850	37 366	769 604 (2)	88

(1) Yüzölçümüne göller dahil değildir.

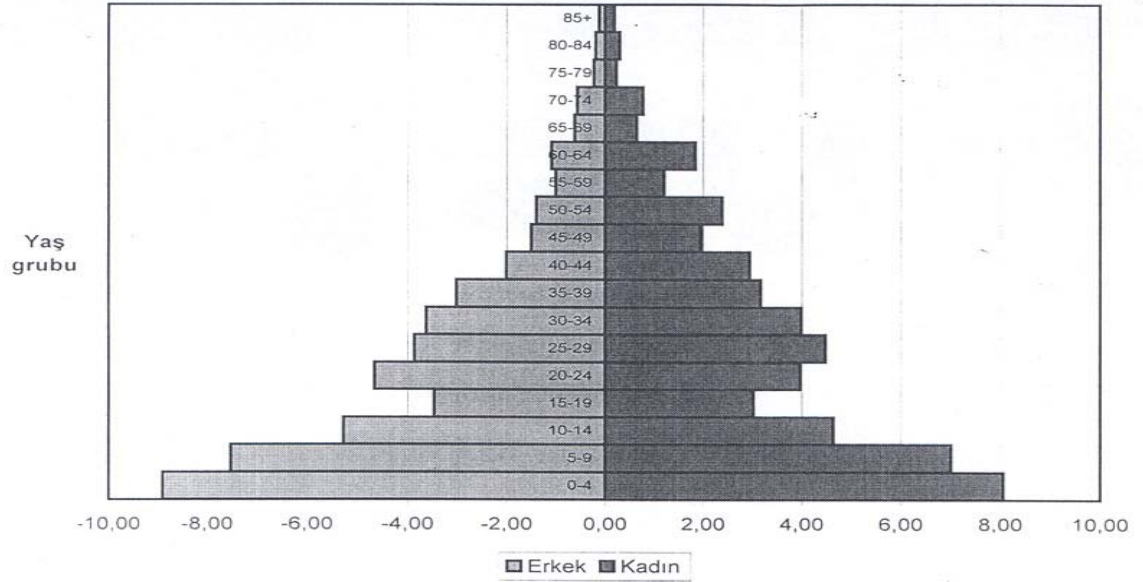
(2) Harita Genel Komutanlığı'ndan temin edilen 1 /1 000 000 ölçekli harita baz alınarak hesaplanmıştır.

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002.

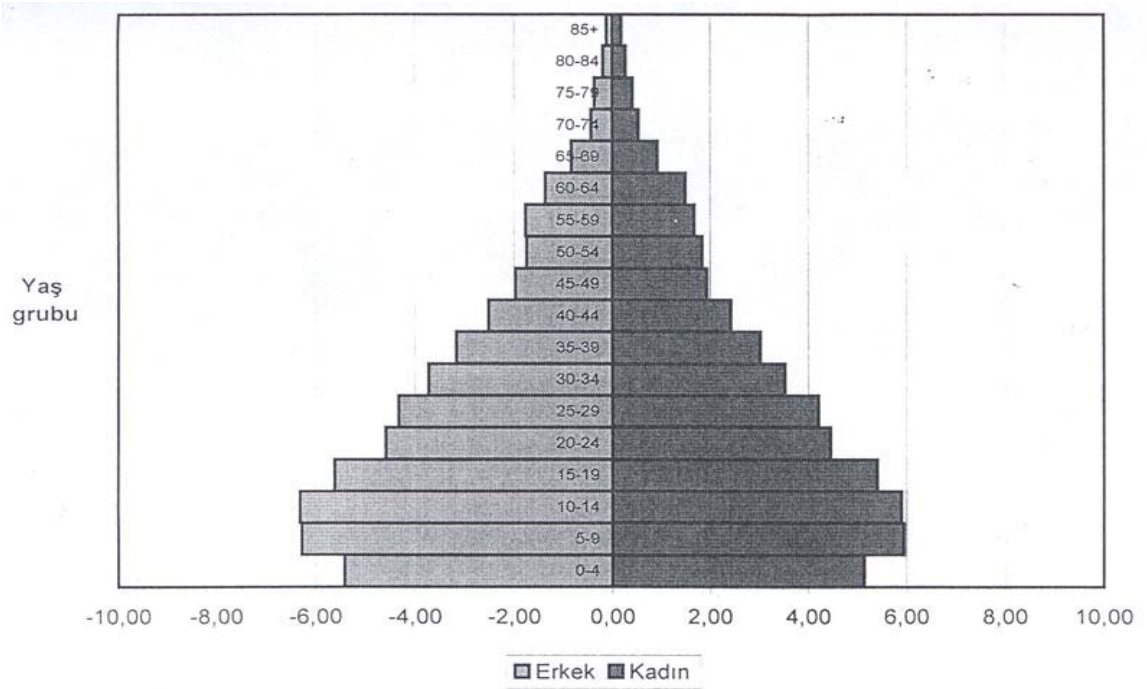
Bölgelere Göre Şehir ve Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı ile ilgili bilgiler **Tablo:XIII.2.3'**de gösterilmektedir. Bölgeler itibariyle en fazla nüfusa sahip olan bölge 17 365 027 kişi ile Marmara Bölgesi, en az nüfusa sahip olan bölge ise 6 137 414 kişi ile Doğu Anadolu Bölgesi olmuştur. Marmara Bölgesinin ortalama yıllık nüfus artış hızı binde 26,69 Karadeniz Bölgesinin ortalama yıllık nüfus artış hızı ise binde 3,65 olarak gerçekleşmiştir. “Genel Nüfus Sayımlarına Göre Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı, Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu” ile ilgili bilgiler ise **Tablo:XIII.2.4'**de gösterilmektedir. 1927 yılında 63 olan il sayısı 2000 yılında 81'e, 328 olan ilçe sayısı da 850'ye yükselmiştir. 1927 yılında 18 olan nüfus yoğunluğu 1965'de 41'e, 2000 yılında da 88'e yükselmiştir.

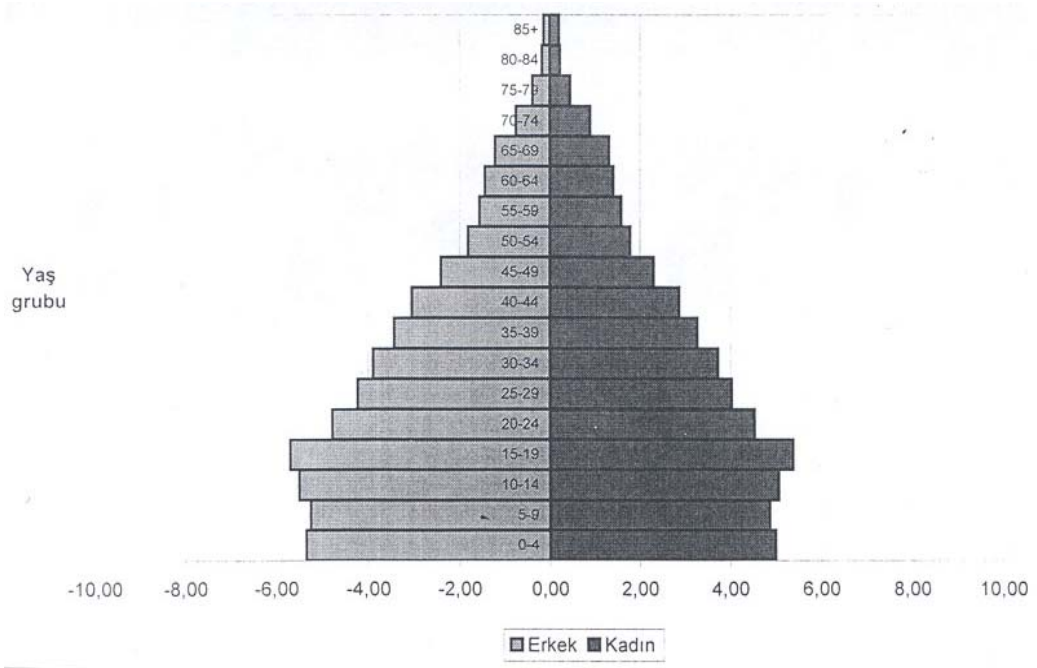
"Türkiye Nüfus Piramidi-1935 " **Şekil:XIII.2.1'**de "Türkiye Nüfus Piramidi - 1990" **Şekil:XIII.2.2'**de , "Türkiye Nüfus Piramidi-1997" **Şekil:XIII.2.3'**de, 2000 Yılı Yaş Piramidi ise **Şekil:XIII.2.4'**de verilmektedir.

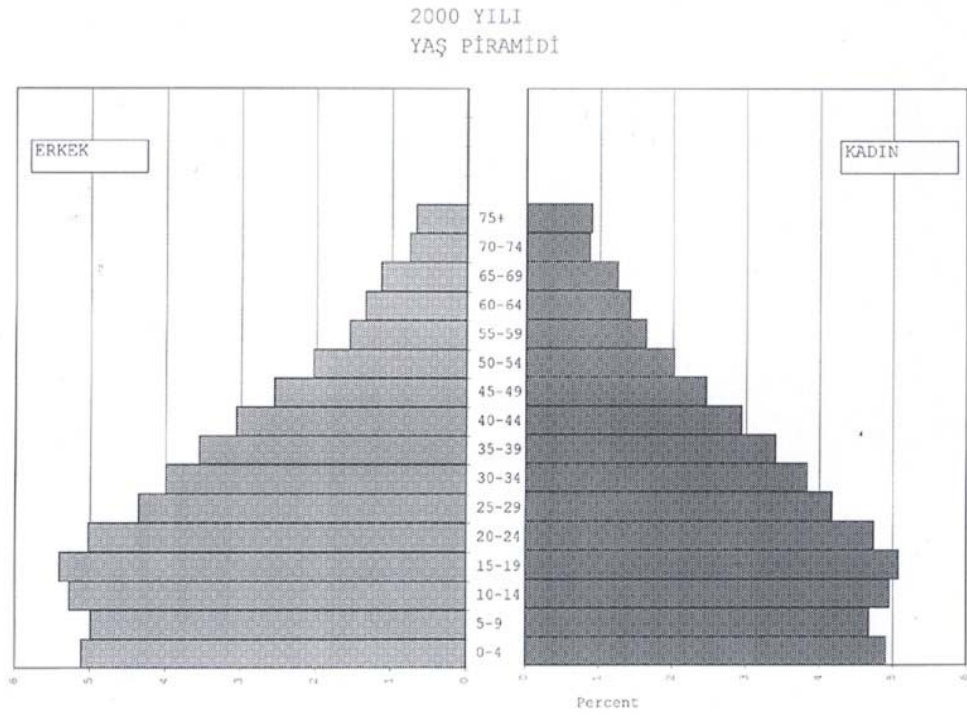
Şekil: XIII.2.1. Türkiye Nüfus Piramidi-1935

Şekil: XIII.2.2. Türkiye Nüfus Piramidi-1990

Şekil:XIII.2.3. Türkiye Nüfus Piramidi-1997

Şekil:XIII.2.4. Türkiye Nüfus Piramidi-2000

Kaynak

- 1- DİE, Nüfus İstatistikleri 2000- 2002.
- 2- DPT, VIII.BYKP, 2000.
- 3- DPT, Nüfus Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2001.

Türkiye’de Nüfus Dağılışı (1997 yılı nüfus sayımına göre)

- 0-35 arası insan/km²olan iller
- 36-55 arası insan/km²olan iller
- 56-75 arası insan/km²olan iller
- 75’den fazla insan/km²olan iller

Çevre ve Orman Bakanlığı
ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre
Envanteri Dairesi Başkanlığı

Harita No: XIII.2.1.

Türkiye’de Nüfus Dağılışı Haritası

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü
Başkanlığı-1997